

De același autor la Editura Nemira:

Vorbește-le despre bătlili, regi și elefanți

MATHIAS ÉNARD, născut în 1972, studiază civilizațiile arabă și persană și petrece mult timp pentru cercetare în Orientul Mijlociu. În prezent predă la Barcelona, traduce din limba arabă și scrie despre arta islamică. În 2003 debutează ca scriitor de ficțiune cu romanul *La Perfection du tir*, care va fi recompensat cu mai multe premii pentru francofonie. Confirmă apoi în 2008 cu *Zone*, un roman scris într-o singură frază lungă de 500 de pagini, pentru care câștigă nu mai puțin de șase premii literare. În 2010 publică *Vorbește-le despre bătlili, regi și elefanți*, un mare succes de critică, pentru care primește Premiul Goncourt des lycéens. Consacrarea definitivă vine în 2015, când câștigă prestigiosul Premiu Goncourt pentru romanul *Busola*.

Mathias
ENARD
BUSOLA

Traducere din limba franceză

CRISTIAN FULAȘ

NEMIRA

Cuprins

ORA 23:10.....	56
ORA 23:58.....	98
ORA 0:55	143
ORA 2:20	207
ORA 2:50	231
ORA 3:45	295
ORA 4:30	328
ORA 5:33	383
ORA 6:00	394

Suntem doi fumători de opiu, fiecare în norul lui, fără să vedem nimic în afară, singuri, fumăm fără să ne-nțelegem niciodată, fețe agonizante într-o oglindă, suntem o imagine înghețată, căreia timpul îi oferă iluzia mișcării, un cristal de nea ce alunecă pe o perniță de chiciură, căreia nimeni nu-i percepe complexitatea, eu sunt această picătură de apă condensată pe sticla din fereastra camerei de zi, o perlă lichidă, care se rostogolește și nu știe nimic despre vaporii din care s-a născut, nici despre atomii care încă o compun și care, curând, vor servi altor molecule, altor corpuri, zăpezii ce atârână greu peste Viena-n seara asta: cine știe pe ce gât va curge această apă, pe ce piele, pe ce trotuar, către ce râu, iar această față neclară de pe sticlă nu e a mea decât o clipă, una dintre milioanele de combinații posibile ale iluziei – uite, domnul Gruber își plimbă câinele, deși burnițează, poartă o șapcă verde și eternul lui impermeabil; se ferește de stropii ridicați de mașini făcând mici salturi ridicole pe trotuar; cățelul crede că vrea să se joace și se apropie de stăpânul său, dar își ia o palmă în momentul în care-și pune laba murdară pe impermeabilul

domnului Gruber, care, în ciuda tuturor adversităților, în cele din urmă se apropie de șosea ca să traverseze, silueta lui e alungită de reflexii, o baltă înnegrită în mijlocul mărilor de umbră ale marilor arbori, destrămate de farurile de pe Porzellangasse, iar Herr Gruber aparent ezită să se piardă în întunericul din Alsergrund, așa cum eu ezit să părăsesc contemplarea picăturilor de apă, a termometrului și a ritmului tramvaielor care coboară către Schottentor.

Existența e un reflex dureros, un vis de opiomani, un poem de Rumi, cântat de Shahram Nazeri, *ostinato*-ul răpăitului de *zarb* face sticla de sub degetele mele să vibreze ușor, ca și pielea de percuție, ar trebui să-mi continui lectura, în loc să-l privesc pe domnul Gruber dispărând în ploaie, în loc să-mi aplec urechea la melismele rotitoare ale cântărețului iranian cu o forță și un timbru care ar putea să-i facă să roșească de rușine pe mulți dintre tenorii noștri. Ar trebui să opresc discul, e imposibil să mă concentrez; degeaba încerc să recitesc pe părți acel articol a zecea oară și nu îi înțeleg sensul misterios, douăzeci de pagini, douăzeci de pagini oribile, înspăimântătoare, care-mi parvin exact azi, azi, când un medic – plin de compasiune, poate – a reușit să-mi numească boala, mi-a declarat corpul în mod oficial bolnav, aproape ușurat să fi reușit să pună – ca un sărut mortal – un diagnostic simptomelor mele, un diagnostic pe care ar trebui să-l confirme pentru a începe un tratament, ar spune el, și a urmări evoluția, evoluția, iată, am ajuns aici, la contemplarea unei picături de apă în evoluția ei spre dispariție, înainte de a se reîntoarce în Marele Tot.

Nu există hazard, totul e legat, ar spune Sarah, de ce primesc exact azi acest articol prin poștă, un articol retipărit din alte timpuri, pe hârtie, prins cu agrafe, în locul unui PDF însoțit de un mesaj care spune „Primit“, un e-mail care ar fi putut transmite niște știri, ar fi putut

explica unde se află, ce e acel Sarawak de unde scrie ea și care, conform atlasului meu, e un Stat din Malaysia, situat în nord-vestul insulei Borneo, la doi pași de Brunei și bogatul său sultan, de asemenea la doi pași de gamelanele¹ lui Debussy și Britten, mi se pare –, dar conținutul articolului e foarte diferit; nu conține muzică, poate cu excepția unui lung cântec funebru; douăzeci de foi scrise mărunt, apărute în numărul din septembrie al *Représentations*, o revistă bună din California, în care ea deja a publicat de multe ori. Articolul conține o scurtă dedicație pe pagina de gardă, fără comentariu, *Pentru tine, dragă Franz, te îmbrățișez, Sarah*, și a fost trimis prin poștă pe 17 septembrie, adică acum două săptămâni – poșta încă are nevoie de două săptămâni pentru a străbate traseul Malaysia–Austria, poate a întârziat cu timbrele, ar fi putut adăuga o carte poștală, ce înseamnă asta, am parcurs toate urmele ei din apartamentul meu, articolele, două cărți și chiar o versiune a tezei sale de doctorat, imprimată și legată în Skivertex roșu, două volume mari de trei kilograme fiecare:

„În viață există răni care, asemenea leprei, rod sufletul în singurătate“, scrie iranianul Sadegh Hedayat la începutul romanului său *Bufnița oarbă*: acest om mic, cu ochelari rotunzi, o știa mai bine decât oricine. Una dintre răni îl va fi făcut să dea gazele la maximum în apartamentul său de pe strada Championnet din Paris, într-o seară de mare singurătate, pur și simplu o seară de aprilie, foarte departe de Iran, foarte departe, când singura lui companie erau câteva poeme de Khayyam și o sticlă întunecată de coniac, poate, sau o bucată de opiu, sau poate nimic,

¹ Ansamblu instrumental tradițional din Indonezia, compus în principal din instrumente de percuție (n. tr.).

absolut nimic, în afară de textele pe care încă le ținea aproape și pe care le-a luat cu el în marele vid al gazului.

Nu știm dacă va fi lăsat vreo scrisoare sau vreun alt semn în afară de romanul său *Buḡniṭa oarbă*, roman de mult încheiat și care avea să-i aducă, la doi ani după moarte, admirația intelectualilor francezi, care nu citiseră niciodată nimic despre Iran: editorul José Corti avea să publice *Buḡniṭa oarbă* la scurt timp după *Țărmurile Syrtului*; Julien Gracq avea să cunoască succesul atunci când gazul din strada Championnet avea să-și facă efectul, în 1951, și avea să spună că *Țărmurile...* era romanul „tuturor putregaiurilor nobile”, ca acelea care aveau să-l macine pe Hedayat în eterul vinului și al gazului. André Breton avea să le ia partea celor doi bărbați și cărților lor, prea târziu însă pentru a-l salva pe Hedayat de rănilor sale, dacă ar fi putut fi salvat, dacă răul nu va fi fost, foarte sigur, incurabil.

Omulețul cu lentile groase era și în exil ca în Iran, calm și discret, vorbind pe o voce joasă. Ironia și tristețea lui rea aveau să-i aducă cenzura, de nu cumva va fi fost la mijloc simpatia lui pentru nebuni și bețivi, poate chiar admirația sa pentru anumite cărți și anumiți poeți; poate era cenzurat pentru că priza un pic de opiu și de cocaină, râzând în același timp de droguri; pentru că bea singur sau avea defectul de a nu-l mai asculta pe Dumnezeu, nici măcar în anumite seri de solitudine, când se auzea chemarea gazului; poate pentru că era nefericit sau pentru că el credea destul de rezonabil în valoarea scrierilor sale sau pentru că nu credea, oricum, doar pentru lucruri deranjante.

Totuși, e sigur că pe strada Championnet nicio placă nu semnalează nici trecerea lui pe acolo și nici plecarea; în Iran nu-l amintește niciun monument, în ciuda greutateii istoriei care-l face esențial și a greutateii morții sale, care încă-i apasă pe compatrioții săi. Opera lui trăiește acum la Teheran așa cum va fi murit el, în nefericire și

clandestinitate, pe tarabele piețelor de vechituri sau în reeditări trunchiate, din care au fost scoase orice aluzii care ar putea să-l îndemne pe cititor către droguri sau suicid, totul pentru protecția tineretului iranian, atent la aceste maladii ale disperării, suicidul și drogul, tineret care se aruncă, așadar, asupra cărților lui Hedayat cu plăcere atunci când îi parvin și, astfel celebrat și rău citit, el se alătură marilor nume care-l înconjoară la Père Lachaise, la doi pași de Proust, la fel de sobru în eternitate pe cât a fost în viață, la fel de discret, fără flori și fără să i se facă prea multe vizite, din acea zi de aprilie a anului 1951, în care a ales gazul și strada Championnet pentru a pune capăt tuturor lucrurilor, ros de o lepră a sufletului, imperioasă și de nevindecă. „Nimeni nu ia hotărârea de a se sinucide; suicidul există în anumiți oameni, e în natura lor”, Hedayat scrie aceste rânduri la finele anilor 1920. Le scrie înainte de a-l citi și traduce pe Kafka, înainte de a-l introduce pe Khayyam. Opera lui se deschide cu sfârșitul. Prima culegere pe care o publică se deschide cu *Îngropat de viu (Zendé bé gour)*, suicidul și distrugerea, și descrie clar, gândim noi, gândurile bărbatului care se abandonează în fața gazului douăzeci de ani mai târziu, lăsându-se să ațipească încetișor după ce și-a distrus cu grijă hârtiile și însemnările, în minuscula bucătărie invadată de insuportabilul parfum al primăverii ce stă să vină. Și-a distrus manuscrisele, poate mai curajos decât Kafka, poate pentru că nu are niciun Max Brod la îndemână, poate pentru că nu are încredere în nimeni sau e convins că a sosit momentul să dispară. Și dacă Franz Kafka pleacă tușind, corectând până în ultima secundă manuscrise pe care ar vrea să le ardă, Hedayat pleacă în lenta agonie a somnului greu, cu moartea deja scrisă douăzeci de ani mai devreme, cu viața întreagă marcată de plăgile și rănilor acestei lepre care-l măcina-n singurătate și despre care aflăm că era legată de Iran,

Orient, Europa și Occident, așa cum, la Praga, Kafka era în același timp german, evreu și ceh, fără a fi nimic în afară de aceste lucruri, cel mai pierdut dintre oameni sau cel mai liber dintre oameni. Hedayat suferea de una dintre acele răni ale sinelui care vă fac să vă rostogoliți prin lume, această falie care se deschide și devine crevasă; există acolo, ca în opiu, ca în alcool, ca în tot ce vă despică, nu o boală, ci o decizie, o voință de fisurare a eului, până la capăt.

Dacă deschidem această lucrare cu Hedayat și *Bufnița oarbă* o facem pentru că ne propunem să explorăm deschiderea, să privim în adâncurile ei, să ne scufundăm în beția acelora, bărbați și femei, care au oscilat prea mult în alteritate; îi vom da mâna micului om pentru a coborî acolo unde pot fi privite rănilor care macină, drogurile, alteritățile, și a explora acest *între, barzakh*, lumea dintre lumi în care cad artiștii și călătorii.“

Acest prolog este, în mod clar, foarte surprinzător, aceste prime rânduri încă sunt, la cincisprezece ani distanță, la fel de derutante – trebuie să fie târziu, ochii mi se închid peste acest text vechi, dactilografiat, în ciuda *zarb*-ului și a vocii lui Nazeri. Sarah fusese furioasă în momentul susținerii tezei că i se reproșaseră tonul „romantic“ al preambulului și paralela „absolut în afara subiectului“ cu Gracq și Kafka. Totuși, Morgan, coordonatorul ei, încercase să o apere, într-un mod de altfel foarte naiv, spunând „că întotdeauna e bine să se vorbească despre Kafka“, lucru care-i făcuse să ofteze pe membrii juriului, format din orientaliști vexați și din mandarini ațipiți, care nu puteau fi smulși din somnul lor doctrinal decât de ura reciprocă: de altfel, aveau să uite destul de repede introducerea atât de neuzuală a lui Sarah pentru a se ciondăni pe probleme de metodologie, adică pe faptul că nu vedeau în ce sens *promenada* (bătrânul ronțăia

cuvântul ca pe o insultă) putea avea un sens științific, chiar și sub îndrumarea lui Sadegh Hedayat. Eram în trecere prin Paris, mulțumit că aveam ocazia de a asista pentru prima dată la o susținere de teză „la Sorbona“ și mulțumit că era teza ei, dar, odată trecute amuzamentul și surprinzătoarea descoperire a stării vetuste a culoarelor, a sălii și a juriului, rătăcite în Dumnezeu știe ce departament pierdut în labirintul cunoașterii, în care cinci somități mergeau, una după alta, să-și arate interesul, de altfel foarte redus, pentru textul despre care tocmai se vorbise, făcând, totuși, eforturi supraomenești – ca și mine în sală – să nu adoarmă, acest exercițiu mă umple de amărăciune și melancolie, iar în momentul în care părăseam locul (sală de clasă fără fast, cu pupitre din placaj crăpat, spart, care nu adăposteau cunoașterea, ci mângăliturile ce distrăgeau atenția și gumele lipite pe dos) pentru a-i lăsa pe oamenii aceia să delibereze, m-a apucat o dorință puternică de a-mi lua picioarele la spinare, de a coborî pe bulevardul Saint Michel și de a merge pe malul apei, ca să nu mă întâlnesc cu Sarah, de teamă să nu-mi ghicească impresiile despre faimoasa susținere de teză, care trebuia să fie atât de importantă pentru ea. Fuseseră treizeci de persoane în public, o adevărată mulțime pentru culoarul minuscul pe care ne-am pomenit înghesuiți. Sarah a ieșit în același timp cu asistența, vorbea cu o doamnă mai în vârstă, foarte elegantă, despre care știam că e mama ei, și cu un tânăr care-i semăna tulburător, fratele ei. Era imposibil să înaintez spre ieșire fără să mă intersectez cu ei, m-am întors pe jumătate ca să mă uit la portretele orientaliștilor care împodobeau coridorul, vechi gravuri întinse și plăci comemorative dintr-o trecută epocă fastuoasă. Sarah pălăvrăgea, avea un aer obosit, dar nu abătut; poate că, în focul luptei științifice, în timp ce lua notițe pentru a-și pregăti replicile, avusese o senzație cu

totul diferită de a publicului. M-a văzut și mi-a făcut un semn cu mâna. Venisem în primul rând ca s-o însoțesc, dar și ca să mă pregătesc, chiar dacă doar imaginar, pentru propria mea susținere – iar lucrul la care asistasem nu mă îmbărbătase deloc. Mă înșelam: după câteva minute de deliberare, când ne-au invitat din nou în sală, a primit nota maximă; faimosul președinte, inamicul promenadei, a complimentat-o călduros pentru munca ei și azi, recitind începutul aceluia text, trebuie să recunosc că era ceva puternic și inovator în cele patru sute de pagini despre imaginile și reprezentările Orientului, locuri imprecise, utopii, fantasme ideologice în care se pierduseră mulți dintre cei care încercaseră să le parcurgă: corpurile artiștilor, ale poezilor și ale călătorilor care încercaseră să le exploreze fuseseră împinse pas cu pas către distrugere; iluzia rodea, cum spunea Hedayat, sufletul în singurătate – lucrurile care mult timp se numiseră nebunie, melancolie, depresie erau adesea rezultatul unui conflict, al unei pierderi de sine în creație, al contactului cu alteritatea și, chiar dacă toate astea mi s-ar părea azi un pic rapide, romantice adică, exista deja acolo o veritabilă intuiție pe care ea și-a construit toată munca ulterioară.

Odată exprimat verdictul, foarte fericit pentru ea, m-am dus să o felicit, iar ea m-a îmbrățișat călduros, întrebându-mă dar ce faci aici, eu i-am răspuns că hazardul mă adusese la Paris chiar în acel moment, minciună drăguță, ea m-a invitat să mă alătur apropiaților ei pentru cupa de șampanie tradițională, ceea ce am acceptat; ne-am regăsit la etajul unei cafenele de cartier, în care se sărbătoreau des astfel de evenimente. Sarah avea brusc un aer deprimat, am remarcat că plutea în taiorul ei gri; formele-i fuseseră șterse de Academie, corpul ei purta urmele efortului depus în ultimele săptămâni și luni; cei patru ani dinainte fuseseră orientați către această clipă, nu avuseseră sens decât pentru a ajunge aici, și acum,

când curgea șampania, ea afișa un surâs dulce, de femeie în travaliu – ochii-i erau cerniți, mă gândeam că-și petrecuse noaptea revăzându-și expunerea, prea agitată pentru a dormi. Gilbert de Morgan, coordonatorul ei, era acolo și el; deja îl cunoscusem la Damasc. Nu-și ascundea pasiunea pentru protejata lui, o sorbea din ochi cu o privire paternă, care aluneca spre incest pe măsură ce șampania curgea: la a treia cupă, cu privirea aprinsă și buzele roșii, așezat singur la o masă înaltă, i-am surprins ochii rătăcind de la părul și până la mijlocul ei, de jos în sus și apoi de sus în jos – curând avea să ofteze melancolic și să golească al patrulea pahar. El a observat că mă uit la el, mi-a aruncat o privire furioasă înainte de a mă recunoaște și a-mi zâmbi, ne-am mai întâlnit, nu? I-am reîmprospătat memoria, da, eu sunt Franz Ritter, ne-am văzut la Damasc, împreună cu Sarah – ah, desigur, muzicianul, și eram deja atât de obișnuit cu această neînțelegere, încât am răspuns cu un surâs un pic prostuț. Încă nu schimbasesem două cuvinte cu sărbătorita, reținută de toți prietenii și toate rudele, și iată-mă prins în compania acestui mare savant pe care toată lumea, în afara sălii de curs sau a ședinței de departament, căuta cu ardoare să îl evite. Îmi puneă întrebări de circumstanță despre cariera mea universitară, întrebări la care nu știam să răspund și pe care preferam chiar să nu mi le pună nimeni; dar, cu toate astea, era în formă, vesel, cum zic francezii, ca să nu spun șugubăț sau dezamățat, și eram departe de a-mi imagina că aveam să-l reîntâlnesc peste câteva luni la Teheran, în împrejurări cu totul diferite, tot în compania lui Sarah, care pentru moment era angajată într-o conversație susținută cu Nadim – el trebuia să vină, ea trebuia să-i explice complicațiile susținerii tezei, de ce nu asistase, nu știu; și el era foarte elegant, într-o frumoasă cămașă albă, cu guler-tunică, ce-i etala tenul mat, barba scurtă și neagră;